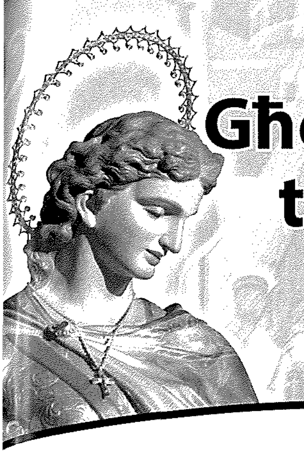

Għeluq il-Mitt Sena mill-Mewt ta' Vincenzo Maria Ciappara

Xenografu u Statwarju (1851 – 1912)

Kitba ta' Victor Caruana
B.A. (Hons.), MA Storja tal-Arti

Din is-sena qed jiġi mfakkar għeluq il-mitt sena mill-mewt ta' wieħed mill-aktar statwarji popolari u interessanti fl-istorja tal-arti sagra f'pajjiżna – Vincenzo Maria Cremona. L-importanza ta' Cremona bħala statwarju fit-teknika tal-kartapesta tinsab fil-fatt li lejn l-aħħar għoxrin sena tas-seklu dsatax u l-bidu tas-seklu għoxrin, huwa ħaddan teknika u stil artistiku li kien differenti ferm minn dak li kien jintuża mill-istatwarji l-oħrajn tal-epoka.

Is-snin ta' wara l-1880 kienu ddominati mill-istatwarju Carlo Darmanin (1825-1909)[1], li kien qed jipproduċi numru kbir ta' xogħol kemm għall-knejjes u kemm għat-toroq u l-pjazez Maltin għal matul il-jiem tal-festi. Minkejja d-differenza fl-istili tal-istatwi tagħhom, Cremona xorta kiseb biżżejjed popolarità sabiex jiġi kkunsidrat bħala r-rivali ta' Darmanin fil-ħidma tal-kartapesta u għalhekk, anke hu ġie kkummissjonat numru sabiħ ta' statwi speċjalment sabiex jintużaw għal skopijiet esterni. Ironikament, insibu wkoll każijiet fejn dawn iż-żewġ statwarji kbar influwenzaw lil xulxin, kif ser naraw aktar 'il quddiem.

Biografija u Vincenzo Maria Cremona bħala xenografu

Vincenzo Maria Cremona twieled il-Belt Valletta fid-19 ta' Frar 1851, il-ħames wild tal-ħajjat Francesco Cremona u Paola nee' Bonello.[2] L-għada li twieled, huwa ġie mgħammed fil-knisja Parrokkjali tal-Madonna tal-Porto Salvo tal-Belt. F'xi żmien wara l-1856, il-familja Cremona marret tgħix Tas-Sliema, il-post fejn Vincenzo eventwalment rabat qalbu miegħu. Fis-16 t'Ottubru tal-1888, huwa żżewweġ lil Concetta Axisa, bint in-negozjant Paolo Axisa, fil-knisja Parrokkjali ta' Stella Maris f'Tas-Sliema.[3] Huwa mbagħad mar jgħix f'dar numru 50 f'Falzon Street filwaqt li kellu l-ħanut tax-xogħol tiegħu fi Strada Cattedrale, tas-Sliema stess.[4] Cremona miet fid-dar tiegħu nhar is-27 ta' Jannar tal-1912 fl-età ta' wieħed u sittin sena '*wara marda krudili*' u ndifen fiċ-Ċimiterju tal-Addolorata.[5]

Jingħad li Vincenzo Maria Cremona kien intgħażel mill-Gvern sabiex imur jistudja Napli fejn hemmhekk ħa t-taħriġ tiegħu taħt il-professuri Corazza, Masi u Marchino.[6] Dan l-istudju kien marbut mal-ewwel xogħol li l-artist kien magħruf għalih, jiġifieri dak ta' xenografu - wieħed li jpitter u joħloq ix-xeni li jintużaw bħala sfond għal waqt xi opra teatrali. Ir-rabta ta' Cremona ma' dan it-tip ta' xogħol tidher sew mill-Att taż-Żwieġ tiegħu u anke fil-kitba taż-żwieġ tiegħu li kienet saret fid-dar ta' missier l-għarusa f'62, Strada Reale, Tas-Sliema u ppubblikat min-Nutar Francesco Schembri Zarb.[7] F'dawn id-dokumenti, huwa dejjem ġie mniżżel bħala *scenografo*. Jidher li huwa beda jaħdem t'hekk mill-1873 għalkemm forsi din il-karriera bdiha sewwa fl-1877 wara li t-Teatro Reale reġa' nfetaħ permezz tal-opra *Aida* ta' Giuseppe Verdi.[8]

Dan ix-xogħol fit-teatru mhux biss jurina li Vincenzo Maria Cremona kien tajjeb ukoll

sabiex ipitter, iżda jista' wkoll jagħtina ħjiel ta' kif setgħet bdiet in-namra tiegħu lejn l-istatwi tal-kartapesta. Dan għax, responsabbli mill-arranġamenti sabiex joħloq ambjent fittizju għal fuq il-palk, huwa x'aktarx kien joħloq ukoll *props* u dekorazzjonijiet oħra kbar għas-sett.[9] Dawn kienu affarijiet maħduma b'mod efimeru imma li fuq il-palk ikunu jidhru reali u jkomplu jagħtu kredibbilità lix-xena li tkun qed tiġi rreċtata. Minħabba n-natura tal-użu tagħhom, dawn l-affarijiet mhux biss riedu jkunu jidhru reali iżda wkoll ħfief sabiex jinġarru faċilment għal fuq il-palk meta jkunu meħtieġa u l-aktar materjal li kien jintuża għal dan l-għan kien appuntu l-kartapesta. Jista' jagħti l-każ li f'Napli, Vincenzo Cremona tħarreġ anke fuq dan it-tip ta' xogħol. Bħala persuna kapaċi f'dan il-qasam, Cremona seta' ħa l-inizjattiva hu stess jew inkella ġie mħajjar minn ħaddieħor sabiex jibda jaħdem anke statwi tal-kartapesta: arti li kif għidna aktar 'il fuq, f'dak iż-żmien kienet qed tilħaq il-qofol tagħha f'pajjiżna anke minħabba l-użu tagħha għall-istatwi b'użu estern fil-festi parrokkjali li kienu qegħdin dejjem jikbru u allura kien hawn talba kbira għalihom.

L-istatwa tal-Papa Leone XIII armata għall-Festa ta' San Ġiljan quddiem il-Knisja ta' Lapsi fl-antik.

Il-bidu ta' Cremona bħala statwarju fil-kartapesta seħħ lejn l-aħħar ħmistax-il sena tas-seklu dsatax, tant li f'kitba fil-ġurnal *Public Opinion* tal-24 ta' Frar 1891 huwa jissejjaħ '*a novice in the art*' iżda li madanakollu '*has already made wonderful progress*'. L-istess kitba tgħid li għal bosta snin huwa kien xenografu fit-Teatru Rjal u dan jista' jindika li jew huwa kien waqaf minn dak it-tip ta' xogħol jew li ma baqax jaħdem f'dak it-teatru. X'aktarx li l-ewwel xogħlijiet ta' Cremona fil-kartapesta saru għall-lokalità li kien jgħix fiha – Tas-Sliema – sewwasew għall-parroċċa ta' Stella Maris. Din il-parroċċa twaqqfet fl-1878 u ma setax jonqos li sabiex ikabbru l-festi esterni bl-armar, daru għall-parruċċan rinomat tagħhom sabiex jipprovdilhom dak li kien hemm bżonn f'dak li għandu x'jaqsam mal-istatwi. Biżżejjed wieħed isemmi, fil-fatt, l-ewwel vara titulari li kellha din il-parroċċa li kienet xogħol ta' Cremona tal-1887.[10] Wara li ħadem din il-vara, huwa ġie mqabbad sabiex jaħdem xogħol ieħor għal din il-lokalità. Il-kummissjonanti tiegħu din id-darba kienu l-membri tal-każin *Circolo Nazionale Ceschi* fejn għall-festa ta' San Ġwann il-Battista li dawn kienu jorganizzaw fix-xatt ta' Tas-Sliema, huwa ġie mqabbad sabiex jaħdem vara allegorika ta' *Malta*, li kienet tpoġġiet fuq il-bieb prinċipali taċ-*Circolo*.[11]

Nistgħu ngħidu li dawn ix-xogħlijiet kienu biżżejjed sabiex Vincenzo Maria Cremona iwessa' l-orizzonti tiegħu u jibda jaħdem xbihat għal parroċċi oħrajn. Minn hemm, huwa ma ħarisx lura għax il-karriera tiegħu kompliet tikber u baqa' jaħdem vari li wħud minnhom għadna ngawduhom anke fil-preżent. Fost l-aktar xogħol popolari li ħarġu minn idejn Vincenzo Maria Cremona insibu l-figuri taż-żewġ suldati Rumani fil-vara ta' *Kristu Rxoxt* fil-parroċċa ta' San Ġorġ Ħal Qormi (1891), l-allegoriji tal-*Ewropa, l-Asja, l-Afrika u l-Amerika* għall-festa ta' San Pawl fil-belt Valletta (1892), *Ġeronzio* u *Polikronia* (1893) u

San Ġorġ fuq iż-żiemel (1906) għall-festa ta' San Ġorġ f'Ħal Qormi, *San Ġorġ* għall-festa tal-istess qaddis fir-Rabat Għawdex (1894), il-*Martirju ta' Santa Katarina* (1895) u ż-*Żwieġ Mistiku ta' Santa Katarina ma' Kristu* (1896) għall-festa tagħha fiż-Żejtun, il-*Martirju ta' Santa Katarina* (1899), sett ta' tmien *Filosofi*, *San Ġovanna d'Arko* u *Santa Katarina Trijonfanti* għall-festa titulari taż-Żurrieq u *Santa Rita* fil-parroċċa ta' Santu Wistin fil-Belt Valletta (1908).[12]

It-Teknika u l-Istil tal-Vari ta' Vincenzo Maria Cremona

It-teknika ta' kartapesta użata minn Vincenzo Maria Cremona hija differenti minn dik użata mill-bqija tal-istatwarji Maltin. Il-metodu tiegħu jissejjaħ *papier-colle'* u mhux *papier-mache'* kif tissejjaħ il-kartapesta bl-Ingliż. Il-*papier-colle'* jsir billi l-karta mgħarbla u mxarrba f'forma semi-likwiduża titpoġġa fil-forma tal-ġibs fi strati li jitwaħħlu flimkien. Wara li jinxfu, dawn isiru qishom kartuna bi ħxuna ta' kważi nofs pulzier. Wara li kien jagħti ftit ġibs, l-istatwarju kien jixkatla x-xogħol u japplika l-polikromija. Din it-teknika probabilment hija frott il-metodi li kienu jintużaw sabiex isiru d-dekorazzjonijiet teatrali msemmija aktar 'il fuq. Apparti hekk, l-abilità ta' Cremona bħala pittur ta' xenarji tidher miż-żebgħa oriġinali li kellhom l-istatwi tiegħu, li juru livell tekniku għoli ta' polikromija.

Il-figuri ta' Vincenzo Maria Cremona huma magħmulin minn numru akbar ta' partijiet anatomiċi ta' kartapesta minn dawk ta' statwarji oħrajn. Hu kien juża sistema fejn il-partijiet differenti ta' kartapesta jitwaħħlu parzjalment flimkien billi tarf ta' parti tkun imqabbża ftit 'il barra sabiex tidħol f'parti oħra li t-tarf tagħha tkun inċiża u b'hekk jitwaħħdu b'mod aktar faċli u effiċjenti. Cremona kien ilibbes il-figuri tiegħu b'xoqqa samra u bl-ixkejjer, li kienu jingħataw ukoll passata kolla tal-fenek. L-użu ta' materjali differenti minn dan l-istatwarju biex jimmudella l-kostumi kellu l-iskop li joħloq differenzi fil-mod kif id-drappeġġ jidher u jaqa' minn fuq il-figuri, sabiex jirrifletti l-materjal li l-kostumi fittizzji tal-figuri jkunu libsin. Dawn il-karatteristiċi huma kollha sinonimi ma' Vincenzo Maria Cremona u din twarrab ix-xniegħa li xi kultant tingħad li huwa tgħallem din is-sengħa mingħand Carlo Darmanin. Sfortunatament, l-istatwi ta' Cremona mhumiex reżistenti daqs ta' statwarji oħrajn. Ħafna minnhom sofrew minn djufija strutturali u għalhekk intilfu matul iż-żminijiet filwaqt li oħrajn li għadna ngawdu llum-il ġurnata għandhom id-djufija strutturali tagħhom tidher mill-fatt li l-maġġoranza tagħhom ikunu inklinati lejn xi naħa jew oħra.

Apparti t-teknika, Vincenzo Maria Cremona kien differenti minn artisti oħrajn anke fl-istil tax-xogħol tiegħu. F'perjodu fejn is-sentimenti Puristi u l-linji Neo-Klassiċi kienu qed jiddominaw l-arti reliġjuża ta' dak il-perjodu, inkluż l-arti sagra fil-kartapesta, Cremona daħal f'din l-arti bi stil psewdo-Barokk. Il-Barokk tiegħu ma kienx ristrett, imħallat b'doża ta' Puriżmu u Romantiċiżmu jew limitat biss għall-panneġġi tal-figuri kif ġara fil-każ ta' statwarji u skulturi oħrajn bħal Gerolamo Darmanin u Salvatore Psaila. L-istil ta' Cremona kien eżuberanti u bbażat fuq l-importanza tal-ġesti u l-affetti li jirriflettu l-istat tar-ruħ tal-figuri partikolari. Bla dubju, dan kien tort tal-influwenzi teatrali fil-ħajja tal-istatwarju – influwenzi li jidhru wkoll b'mod speċjali fil-kompożizzjonijiet kbar li kien joħloq. Dawn ġeneralment kienu jinkludi numru mdaqqas ta' personaġġi li bil-ġesti movimentati tagħhom kienu jagħtu sens qawwi ta' narrattiva u teatriċità tant li kienu qishom parti wieqfa ta' xi opra, simili għall-*quadri plastici* li kienu jsiru max-xatt ta' Tas-Sliema u li Cremona stess kien joħloq u jidderieġi fl-okkażjoni tal-festa tal-Vitorja.[13] L-istess bħal fit-teatru, il-personaġġi f'dawn ir-rappreżentazzjonijiet kbar kienu jiġu mpoġġija b'mod maħsub, fejn il-personaġġ

prinċipali kien jitpoġġa fiċ-ċentru ta' kollox u x'aktarx f'pożizzjoni aktar għolja mill-figuri l-oħra, li min-naħa tagħhom kienu jitfgħu l-attenzjoni tal-ispettatur fuq il-qaddis/a bil-ħars u l-ġesti tagħhom. Dawn it-tip ta' kompożizzjonijiet kienu jixbħu l-kunċett ta' *macchina*, kif kienu jissejħu opri tal-arti li kienu pjuttost ikkumplikati u kbar.[14]

L-ilbies tal-figuri ta' Vincenzo Maria Cremona wkoll għandhom oriġini teatrali. Dan jidher ċar mill-mod oriġinali u inventiv li bih iżejnu l-personaġġi, fejn għandhom disinn partikolari u uniku tant li hija ħaġa kważi ċerta li l-istatwarju kien jimita kostumi reali u awtentiċi li hu kien jara waqt ix-xogħol tiegħu ta' xenografu. Dan l-ilbies fuq l-istatwi ta' Cremona huma magħmula minn numru kbir ta' panneġġi pjuttost diżordinati u għandhom bixra ta' xi ħaġa fraġli. Għalhekk, il-mudellatura ta' dawn il-ħwejjeġ hija ġeneralment inkonsistenti, l-istess bħall-anatomija tal-figuri fejn f'ċertu każi dawn huma pjuttost iddettaljati filwaqt li oħrajn huma anqas irfinuti. Bħala pożi, insibu kif anke dawn ivarjaw iżda ħafna minnhom għandhom qagħda riġida u superfiċjali.

Jidher li l-istil ta' Cremona ma tantx sab appoġġ sabiex l-istatwarju jkun jista' jaħdem aktar vari għal ġol-knejjes, kif ġara fil-każ tal-ewwel xogħol kbir li ħadem – il-vara titulari ta' *Stella Maris* f'Tas-Sliema li semmejna aktar 'il fuq. Deskrizzjoni ta' din il-vara li dehret fil-ġurnal *Fede ed Azione* tal-1 ta' Settembru 1887 turi li din kienet rappreżentazzjoni kbira bl-istil ta' *macchina*.[15] Il-guffaġni ta' dil-vara bil-ġesti tal-figuri li kien hemm fiha jidher li ma tantx intgħoġbot u għalhekk inbidlet wara biss erba' snin minn meta saret. Is-sitwazzjoni fl-ambitu ekkleżjastiku Malti taż-żmien imsemmi ma tantx għin biex Cremona jkollu aktar kummissjonijiet għal ġol-knejjes. Dan għax f'pajjiżna kienet qed tiddomina l-kwistjoni tal-mużika sagra li tindaqq matul iċ-ċelebrazzjonijiet liturġiċi. Fil-fatt, sa mill-bidu tas-snin tal-1890 kien hemm dibattitu kostanti fuq it-tip ta' mużika sagra li għandha tindaqq fejn fuq naħa kien hemm dik modesta u devota hekk kif mixtieqa mill-Papa u kif lokalment kienet tiġi espressa fix-xogħlijiet tal-Profs. Paolino Vassallo u fuq naħa oħra l-mużika armonjuża, lirika u teatrali hekk kif espressa minn Mro.Antonio Nani u ppreferuta minn ħafna dilettanti tal-festi. Dan id-dibattitu ma kienx isir biss fit-toroq imma anke fil-ġurnali, kif naraw mill-eżempji fil-*Malta Tagħna* tat-18 ta' Lulju 1891, tas-16 ta' Jannar 1904 u tat-23 t'April 1904. Il-kwistjoni tant kienet kibret li saħansitra kienu tfaċċaw żewġ partiti madwar żewġ kompożituri – Riccardo Bugeja u Antonio Nani, fejn dawn kienu jkunu segwiti minn numru kbir ta' nies kull fejn kienu ser jiddieriegu xi xogħol minn tagħhom.[16]

Fl-isfond ta' dan kollu, għalhekk, ma kinitx sorpriża li l-istil teatrali ta' Cremona jingħata l-ġenb f'dawk li huma kummissjonijiet għal ġol-knejjes, bil-kontra għall-istil devot ta' Carlo Darmanin. Min-naħa l-oħra, huwa sab aktar xorti għax-xogħlijiet '*ta' barra*' fejn hemmhekk ma kienx hemm restrizzjonijiet stilistiċi u l-karattru tal-istatwi tiegħu kienu aktar addattati għall-ambjent brijjuż tal-festi esterni.

Vincenzo Maria Cremona f'San Ġiljan

Bil-ħanut tax-xogħol tiegħu fil-lokalità qrib ta' Tas-Sliema, ma kinitx sorpriża li l-Ġiljaniżi jduru fuq dan l-istatwarju sabiex isawwar xi xbihat li kellhom bżonn sabiex jiġu meqjuma fil-knisja jew jitgawdew fil-jiem tal-festa tal-patrun San Ġiljan. Huwa magħruf li Cremona ħadem minn tal-anqas żewġ statwi għal din il-parroċċa, li huma Kurċifiss u l-*Papa Leone XIII*.

Il-Kurċifiss ta' Cremona, li llum jinsab fil-knisja l-antika ta' Lapsi, huwa wieħed minn dawk li kien jintuża għall-funzjoni marbuta mal-Ġimgħa Mqaddsa magħrufa bħala tat-

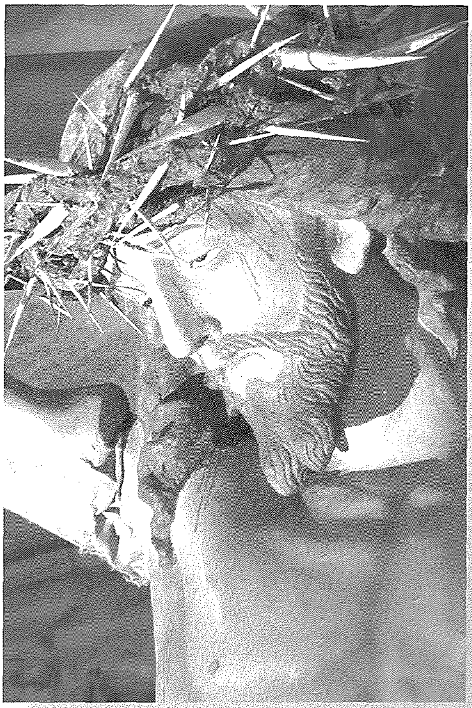

Dettall tal-maskra li uża Vincenzo Cremona għall-Kurċifiss Devot tal-Knisja ta' Lapsi.

Tliet Sigħat. Għalhekk, bil-kontra ta' kurċifissi oħrajn li ma jintużawx għal dan l-iskop, dan għandu driegħu li jiċċaqalqu mill-ispalla 'l isfel peress li kien jitniżżel minn fuq is-salib kif tintemm il-funzjoni u kien ikollu s-sura ta' bniedem reali b'idejh mitluqin bla ħajja. Din ir-rappreżentazzjoni ta' Kristu mejjet tixbaħ ħafna l-istil popolari ta' Lecce, li huwa kkaratterizzat mill-għajnejn imbexxqin u l-ħalq xi ftit miftuħ. L-istil ta' din l-immaġni huwa essenzjalment Purista u mhuwiex tipiku ta' dan l-istatwarju u l-gosti Barokki u teatrali li kien iħaddan. Ir-raġuni għal dan huwa l-fatt li dan il-kurċifiss kien ser isir sabiex jiġi meqjum fi knisja u, konxju minn dak li kien ġralu fil-każ tal-vara titulari ta' *Stella Maris* fil-bidu tal-karriera tiegħu, huwa ra li jevita u jwarrab ċertu esuberanza sabiex ix-xogħol ikun jaqbel mal-gosti ekkleżjastiċi ta' dak iż-żmien: gosti li bil-kontra tiegħu, kienu taw fama u popolarità lill-istatwarju prolifiku l-ieħor Carlo Darmanin anke f'vari għal ġol-knejjes.[17] Forsi wieħed jista' jgħid li s-suġġett in kwistjoni – il-mewt ta' Kristu – ma kienx jippermetti teatriċità u movimenti qawwija. Għalkemm dan huwa minnu, wieħed madanakollu jrid jiftakar li f'pajjiżna nsibu numru ta' Kurċifissi bi stil Barokk u li fihom ċertu moviment.[18] Jidher, iżda, li Cremona pprefera jserraħ moħħu minn din il-kummissjoni u jevita referenzi stilistiċi minn dawn.

Il-kompożizzjoni mhijiex waħda oriġinali. Anzi, hija waħda pjuttost komuni li x'aktarx taf il-bidu tagħha lill-grupp statwarju maħdum fl-irħam u li sar minn xi skultur li kien isegwi l-ħidma tax-xogħol tal-bottega ta' Alessandro Algardi (1598-1654) u għalhekk tappartjeni lill-istil Barokk-Klassiku Ruman iżda li seta' faċilment jitwaħħad u jingħaqad mal-elementi Puristi li kienu moda matul nofs is-seklu dsatax u l-bidu tas-seklu għoxrin. F'din ix-xbieha naraw lil Kristu mejjet, b'rasu mserrħa fuq spalltu l-leminija li fuqha hemm ukoll parti mix-xagħar twil tal-figura. Il-ġisem mitluq tiegħu huwa muri b'mod frontali, filwaqt li saqajh huma msammrin mal-għuda separatament permezz ta' żewġt imsiemer u mhux imrikkbin fuq xulxin b'musmar twil jinfidhom.

Il-polikromija (żebgħa) tal-figura mhijiex oriġinali iżda ittra li dehret fil-ġurnal *Malta Tagħna* tat-12 ta' Ġunju 1895 paġna 4 tagħti ħjiel ta' kif seta' deher oriġinarjament dan il-kurċifiss li kien destinat għall-knisja Maltija ġewwa Tripli. Din il-kitba tgħid li,

> '*Ix-xeħta ta' rasu ippjagata u kollha dmija, id-demm magħqud li ħareġ mill-kustat imqaddes tiegħu, irkopptejh misluħa u kollha demm, il-kulur ta' wiċċu u ta' ġismu kollu, iġibulek verament ksir ta' qalb, u trid tkun qalb ta' tigra biex ma joħorġulekx id-dmugħ minn għajnejk.*'

Il-Kurċifiss tal-Knisja ta' Lapsi armat matul ir-Randan 2012.

Minn dan, wieħed jinduna li Cremona għamel emfażi qawwija fuq ir-realiżmu tal-figura u wieħed ma jkunx qed imur 'il bogħod jekk jissuspetta li l-kurċifiss li llum insibu fil-knisja l-antika ta' Lapsi f'San Ġiljan kellu l-istess dehra. [19] Niftakru li bħala xenografu, Cremona kien pittur tajjeb u allura wieħed jifhem l-abilità tiegħu li jpitter il-ġisem ittorturat ta' Kristu b'mod realistiku li jnissel devozzjoni f'min jitlob quddiemu u jħares lejh.

L-istatwa l-oħra li dan l-istatwarju ħadem għal San Ġiljan, dik tal-*Papa Leone XIII*, hija relatata mal-festa esterna ta' dan il-qaddis u għalhekk issa nidħlu f'fergħa tal-arti tal-iskultura f'pajjiżna li Cremona huwa aktar popolari fiha. Sfortunatament, din ix-xbiha, li kienet tintrama eżatt quddiem il-Knisja Parrokkjali l-Antika ta' San Ġiljan Ospitalier, magħrufa bħala *Ta' Lapsi*, m'għadiex titgawda fil-jiem tal-festa peress li kienet tkissret f'inċident sfortunat waqt li kien qed jinġarr biex jintrama fil-parroċċa l-ġdida tal-lokal. Preżentament, grazzi għas-Sagristan tal-Knisja ta' Lapsi, is-Sur Michael Grech, għadna nistgħu ngawdu l-bust ta' dan il-Papa fis-sagristija tal-Knisja ta' Lapsi. Madanakollu, grazzi għal ritratti antiki, għadha teżisti referenza li turi kif kien jidher dan il-Papa. Huwa kien muri wieqaf, liebes ilbies ċerimonjali li jinkludi l-mantum papale, l-alba, l-istola u t-tjara fuq rasu filwaqt li kellu jdejh il-leminija mgħollija 'l quddiem u bl-oħra jżomm bastun li jintemm bis-salib papali fuq il-parti ta' fuq tiegħu, magħmul minn tliet biċċiet orizzontali. Din hija poża li, ħlief għall-id li qed iżżomm is-salib papali, tixbaħ ferm lix-xbiha tal-irħam li tinsab fuq il-qabar ta' dan l-istess Papa. Il-ħidma tal-panneġġi fl-ilbies ta' dan il-personaġġ huma pjuttost sempliċi u mhumiex maħdumin b'mod kważi mħarbat kif naraw fl-istatwi tipiċi ta' dan l-istatwarju. Cremona ħadem aktar statwi ta' dan il-Papa għal festi oħrajn u li wħud

minnhom jissemmew anke fil-gurnali lokali ta' dak iż-żmien. Dawn jinkludu dak għall-festa ta' San Pawl tal-Belt (*Malta Tagħna*, 13 ta' Frar 1894), ta' San Filep f'Ħaż Żebbug (*Malta Tagħna*, 18 ta' Mejju 1895)[20] u ta' San Duminku tal-Belt (*Malta Tagħna*, 20 ta' Lulju 1895).

Konklużjoni

Wieħed jittama li dan l-artiklu jservi sabiex wieħed isir jaf u jifhem aktar lil Vincenzo Maria Cremona u ħidmietu fl-arti sagra Maltija. Fin-nuqqas ta' xi okkażjonijiet kbar sabiex jitfakkru dawn l-istatwarji li fin-niċċa artistika tagħhom jkunu taw is-sehem tagħhom sabiex jikbru aktar il-festa f'Malta u jieħdu l-karatteristiċi uniċi li huma magħrufa għalihom illum-il-ġurnata, tajjeb li f'għeluq il-mitt sena mill-mewt ta' Cremona, jsir sforz sabiex tal-anqas dan l-artist jiġi apprezzat minn dawk kollha li jżuru l-festi fl-irħula Maltin u minn dawk li jħobbu kull tip ta' arti li joffri pajjiżna. Jalla dan l-artiklu jservi wkoll sabiex mingħandu xi xogħol ta' dan l-istatwarju, jara li jindokrah ħalli nħallu wirt aktar sinjur lil ta' warajna u aktar opportunità sabiex fil-futur dan l-artist jiġi studjat aktar fil-fond permezz ukoll tal-opri tiegħu.

Referenzi

1 Għal aktar informazzjoni fuq Carlo Darmanin, ara Victor Caruana, *The Art of Papier-mache' in Malta between the 19th and early 20th Centuries – Technical and Art Historical Considerations*, Teżi tal-MA mhux ippublikata u ppreżentata lill-Programm tal-Istorja tal-Arti, Fakultà tal-Arti, Università ta' Malta, 2005.

2 Skont l-ordni kronoloġika tat-twelid tagħhom, it-tmint itfal ta' Francesco u Paola Cremona kienu Maria-Maddalena, Maria-Anna, Maria-Domenica, Maria-Josepha, Vincenzo Maria, Raphael, Alfonso u Spiridione: Eugene F. Montanaro, *Vincenzo Maria Cremona – Xenografu u Statwarju, 1851-1912*, Programm tal-Armar Festa Santa Katarina V.M., Żejtun, 1989, p. 11.

3 E.F. Montanaro, 1989, p.11.

4 *Malta Tagħna*, 3 t'Awwissu 1901.

5 *Malta Tagħna*, 3 ta' Frar, 1912.

6 Giovanni Faure', *Storja ta' Malta u Għawdex bil-Gżejjer Tagħhom u il-Ġrajjiet li saru Fihom*, Malta 1913, p.1131.

7 E.F.Montanaro, 1989, p.11.

8 L-involviment ta' Cremona fit-teatru probabilment seta' beda bis-saħħa ta' H. Zimelli li kien qarib tal-artist kif ukoll l-*impresario* tat-Teatru Rjali fi żmien in kwistjoni. Fost l-opri li Cremona x'aktarx ħadem fuqhom insibu *I Cavalieri di Malta* u *Agnese Visconti* ta' Antonio Nani (1843-1929), *Il Trovatore* – li kienet saret taħt l-*impresario* G. W. Malfiggiani u *La Gioconda*, li kienet saret waqt li Antonio Nani kien l-*impresario* tat-Teatru Rjali: E. F. Montanaro, 1989, p.13.

9 Fil-fatt, f'ittra mibgħuta lill-editur tal-gurnal *L'Ordine* tal-11 ta' Marzu 1891 dwar il-figuri tas-suldati Rumani li Cremona kien qed jaħdem sabiex jakkumpanjaw il-vara ta' *Kristu Rxoxt* fil-parroċċa ta' San Ġorġ f'Ħal Qormi, il-kittieb jgħid li Cremona kien sa dak iż-żmien magħruf għax-xeni sbieħ '*e per altri lavori del genere*'.

10 Din il-vara kienet inbidlet fis-sena 1891 ma' oħra li nħadmet f'Marsilja u li għadha tintuża sall-lum.

11 Winston L.Zammit, *Tas-Sliema fis-Seklu XIX*, Malta 2000, p.156.

12 Cremona ħadem ukoll numru ta' vari għall-barra 'l pajjiż, fosthom *San Pietru, San Pawl* u *Kurċifiss* għal knisja Maltija fi Tripli.

13 Dawn il-*quadri plastici* kienu juru episodji mill-Assedju l-Kbir u r-rebħa tal-Kavallieri fuq l-għadu. Xeni bħal dawn kienu saru fl-1895 u fl-1896: Winston Zammit, 2000, pp.158, 159.

14 L-akbar eżempju ta' statwa ta' dan it-tip li ħadem Cremona hija bla dubju l-istatwa tal-Martirju ta' Santa Katarina li tintrama f'Misraħ Mattia Preti fiż-Żurrieq, filwaqt li l-istatwi taż-Żwieġ Mistiku ta' Santa Katarina u l-Martirju ta' Santa Katarina li jintramaw għall-festa tal-qaddisa fiż-Żejtun ukoll kienu magħrufin għall-kobor tagħhom.

15 Il-Madonna kienet tidher wieqfa fuq mewġ imqalleb, b'anġlu quddiemha jżomm ankra mkissra. Maġenbha kellha żewġ anġli oħra, wieħed fuq kull naħa. Wieħed kien jidher qed jitlob b'idejh miftuħin u l-ieħor iżomm

kitba li kienet tgħid *Ave Maris Stella*. Taħt riġlejn il-Madonna kien hemm ukoll il-qamar u s-serp, simboli tal-Immakulata Kunċizzjoni.

[16] J.Vella Bondin, *Carlo Diacono (1876-1942)*, Programm tal-Festa Santa Katarina maħruġ mill-Għaqda Mużikali Beland fl-1992, p.40. Fl-1903, il-Papa Piju X kien ħareġ il-*Moto Proprio* - lista uffiċjali u universali bid-deskrizzjoni ta' kif għandha tkun il-mużika fil-knejjes. Din għeżżet l-ambjent mużikali sagru f'Malta fejn il-kompożituri kellhom jaddattaw xogħlhom għal dak mitlub f'dan id-digriet, b'reazzjonijiet varji mill-poplu.

[17] Cremona kien uża stil simili għal dak ta' Darmanin meta fl-1908 għamel il-vara ta' *Santa Rita* li llum tinsab meqjuma fil-parroċċa ta' Santu Wistin fil-belt Valletta.

[18] Fost dawn insibu dak maħdum fl-injam u li jinsab fil-kappella tal-Kurċifiss fil-parroċċa ta' Marija Annunzjata f'Ħal Tarxien (attribwit lil skultur Ruman qrib ta' Gian Lorenzo Bernini), dak fil-parroċċa tas-Siġġiewi (xogħol ta' Giovanni Battista Vanelli, kif ukoll numru ta' kurċifissi oħrajn li jagħmlu parti minn settijiet ta' vari tal-Ġimgħa Mqaddsa f'pajjiżna, fosthom dawk tal-Belt, tal-Birgu, l-Isla u Ħal Qormi, fost oħrajn. Għal aktar informazzjoni fuq ir-rappreżentazzjonijiet ta' Kristu Msallab fil-knejjes Maltin matul iż-żmien, ara Sandro Debono, *Imago Dei*, Malta 2005.

[19] Nafu wkoll li dan l-istatwarju ħadem kurċifiss ieħor għall-parroċċa tal-Madonna tal-Porto Salvo tal-Belt. Dan jissemma fil-ġurnal Malta Tagħna tas-6 t'April 1901. Sfortunatament il-kitba ma tinkludix deskrizzjoni ta' din ix-xbiha iżda tgħid biss li '*irnexxa u ta' min ifaħħru il-Kurċifiss li għamel l-artista Ċensu Cremona ta' Tas-Sliema, għall-knisja tad-Dumnikani tal-Belt. Kull min raħ taħ prosit għax tassew magħmul bil-għaqal*.' Fil-preżent, ma jidhirx li dan il-kurċifiss huwa mpoġġi fil-knisja msemmija.

[20] Din l-istatwa, flimkien ma' dik tal-*Papa Piju IX* li wkoll kienet xogħol ta' Cremona u kienu jintramaw quddiem iz-zuntier tal-knisja Parrokkjali, illum inbidlet ma' oħra tal-istess suġġett xogħol ta' Ramon Camilleri McKay.